

เจ้าโคตรกับบทบาทคนกลางในงานยุติธรรมชุมชนร่วมสมัย

Jao Kote and the Role of Mediator in Contemporary

Community Justice

ภควรรณพร พิศุทธิสุวรรณ¹ และ จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย²

Phakawanaporn Phisuthisuwarn and Jutharat Ua-amnoey

Received: May 14, 2023 Revised: July 20, 2023 Accepted: August 29, 2023

บทคัดย่อ

สังคมไทยในอดีตมีมุมมองว่าความขัดแย้งเป็นเรื่องไม่พึงประสงค์เพราะเป็นอันตรายคุกคามต่อความสงบสุข จึงถือเป็นหน้าที่คนในชุมชนที่จะร่วมมือกันยุติเหตุการณ์ไม่ให้เป็นปมปลายจนเกิดเป็นความเดือดร้อนรุ่มวายขึ้น ตามวัฒนธรรมอีสานเจ้าโคตรเป็นบุคคลที่คนในตระกูลยกย่องว่าเป็นผู้นำในหมู่เครือญาติ และคำเดียวกันนี้ยังใช้เรียกผู้นำชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้านซึ่งคนทั้งชุมชนยกย่องเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ของชุมชน ดังนั้นเจ้าโคตรจึงได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านอีสานให้ทำหน้าที่คนกลางไกล่เกลี่ยดับทุกข์ร้อนให้เมื่อเกิดข้อพิพาทขัดแย้งและปัญหาอาชญากรรมไม่ร้ายแรงขึ้นภายในชุมชนเพื่อธำรงไว้ซึ่งความสงบสุขของชุมชนอีสานตั้งแต่สมัยโบราณ การทำหน้าที่คนกลางของเจ้าโคตรที่พบเห็นแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ 1) บทบาทในฐานะผู้ไกล่เกลี่ยของตระกูล และ 2) บทบาทในฐานะผู้ไกล่เกลี่ยจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชน จึงถือได้ว่าเจ้าโคตรคือคนกลางในงานยุติธรรมชุมชนตามวัฒนธรรมอีสานอย่างแท้จริง โดยการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยไม่ได้ทำให้หน้าที่คนกลางของเจ้าโคตรในงานยุติธรรมชุมชนสูญหายไปอย่างสิ้นเชิง ทว่าได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยในกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของเจ้าโคตรยุคใหม่เพื่อปรับตัวให้เข้ากับงานยุติธรรมชุมชนในปัจจุบันที่ขึ้นการดำเนินงานด้วยนโยบายของภาครัฐ โดยการเปลี่ยนแปลงในบทบาทคนกลางของเจ้าโคตรในงานยุติธรรมชุมชนร่วมสมัยแบ่งออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการทำหน้าที่คนกลาง ด้านกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ด้านการจัดทำบันทึกข้อตกลงในลักษณะ

¹ หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย Faculty of Political Science Chulalongkorn University, E-mail: phachaph@gmail.com

² หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย Faculty of Political Science Chulalongkorn University, E-mail: jutharat.u@chula.ac.th

หลักฐานเอกสารจากการไต่ถามข้อพิพาท และด้านการติดตามผลหลังการสิ้นสุดการไต่ถามข้อพิพาท

คำสำคัญ: เจ้าโคตร คนกลาง งานยุติธรรมชุมชน

Abstract

In the past, Thai society had a perspective about conflict as undesirable matter because it was threat to peace. Therefore, it was considered the duty of people in the community to work together in order to stop the escalating conflict before expanding into trouble and chaos. According to Isan Culture, Jao-Kote is a person who is regarded by his family as the leader among the relatives. And the same word is also used to refer to community leaders or village scholars whom the whole community regards as the elders of the community. Consequently, Jao-Kote has been entrusted by Isan villagers to act as a mediator to relieve suffering when conflicts and non-serious crimes existed in the community in order to maintain the peace of the Isan community since the ancient time. There are two types of acting as the mediator of Jao-Kote which are 1) The role as mediator of the family, and 2) The role as a mediator to settle disputes within the community. That's the reason why it can be considered that Jao-Kote is truly a mediator in the community justice in a consistency with Isan culture. The change of era did not erase Jao-Kote's role of mediator in community justice, conversely; it caused a bit change in the conciliation process of the modern Jao Kote for adapting to the current community justice system which was guided by the government policies. The change in the role of Jao-Kote as the mediator in contemporary community justice is divided into 4 areas: performing the role of mediator; the dispute mediation process; preparing a memorandum of agreement in the form of documentary evidence from the mediation; and the aspect of following up after dispute mediation.

Keywords: Jao-kote , mediator , community justice

บทนำ

สังคมไทยในอดีตมีมุมมองว่าความขัดแย้งเป็นเรื่องไม่พึงประสงค์เพราะเป็นอันตรายคุกคามต่อความสงบสุขในสังคม ดังนั้นเมื่อมีความขัดแย้งหรืออาชญากรรมเกิดขึ้นจึงถือว่าเป็นหน้าที่คนภายในชุมชนที่จะร่วมมือกันยุติเหตุการณ์ไม่ให้บานปลายจนเกิดเป็นความเดือดร้อนวุ่นวายขึ้น แนวทางปฏิบัติที่ใช้จัดการปัญหา คือ หากเกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคลหรือเกิดอาชญากรรมในความผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งไม่ได้ก่อให้เกิดผลร้ายแรงต่อชีวิตและทรัพย์สินคนจำนวนมากขึ้น ชุมชนก็จะดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดเพื่อแก้ไขสัมพันธภาพระหว่างบุคคลซึ่งมีการพิพาทกันหรือความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำความผิดและผู้เสียหายให้คืนกลับสู่สภาพก่อนความขัดแย้งหรืออาชญากรรมจะเกิดขึ้น ดังที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2558) เคยกล่าวไว้พอสรุปได้ว่า เดิมทีหมู่บ้านไทยมีการปกครองตนเองและตัดสินข้อพิพาทด้วยตัวชุมชนเองมาตั้งแต่สมัยโบราณ หากมีการพิพาทเกี่ยวกับเรื่องซู้สาว เรื่องภายในครอบครัว และเรื่องทำมาหากิน ชุมชนไทยดั้งเดิมจะถือกันว่าเป็นเรื่องลูกหลานทะเลาะกัน เนื่องจากว่าคนในชุมชนไทยดั้งเดิมจะสืบเชื้อสายจากวงศ์ตระกูลซึ่งเกี่ยวข้องกันไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง จึงเห็นได้ว่าการที่ชุมชนดำเนินการแก้ไขข้อพิพาทขัดแย้งโดยไม่พึ่งพาเจ้าหน้าที่รัฐจึงไม่ใช่เรื่องที่ไม่เคยมีมาก่อนในสังคมไทย ทว่าอำนาจดูแลจัดการความสงบเรียบร้อยของชุมชนไทยถูกลดทอนให้อ่อนแอลงเมื่อมีการปฏิรูประบบศาลตามแบบชาติตะวันตกราว ๆ พ.ศ. 2434 ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงสำคัญต่อการทำหน้าที่ควบคุมความขัดแย้งและป้องกันอาชญากรรมของชุมชน กล่าวคือ เมื่อเกิดข้อพิพาทระหว่างบุคคลรวมทั้งเกิดการกระทำความผิดไม่ว่าจะเรื่องเล็กหรือเรื่องใหญ่ก็ตามประชาชนต้องไปแจ้งความต่อเจ้าหน้าที่ตำรวจเพื่อดำเนินคดีกระบวนการยุติธรรมจึงจะเริ่มต้นขึ้น จากสาเหตุนี้จึงส่งผลให้จำนวนคดีความที่ขึ้นสู่กระบวนการพิจารณาตัดสินของศาลยุติธรรมทั่วประเทศมากจนเกินไป การที่คดีความต่าง ๆ ต้องรอถูกนำขึ้นสู่การพิจารณาตัดสินลำดับโดยเจ้าหน้าที่รัฐได้ก่อให้เกิดปัญหาใหม่ขึ้นในกระบวนการยุติธรรม กล่าวคือ การเข้าถึงความยุติธรรมของทั้งฝ่ายที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดและฝ่ายที่ตกเป็นผู้เสียหายเป็นไปด้วยความล่าช้า จนทำให้การพิพาทที่เกิดขึ้นทวีความรุนแรงเป็นรอยร้าวทางความสัมพันธ์ระดับบุคคลและระดับชุมชนเพิ่มสูงขึ้นกว่าเดิม ความเปลี่ยนแปลงอีกประการที่เกิดขึ้นด้านการลงโทษผู้กระทำความผิดไม่ร้ายแรงนั้นคือ จำเลยที่ถูกศาลพิพากษาว่าผิดจริงตามข้อกล่าวหาจะถูกนำตัวเข้าสู่หน่วยงานราชทัณฑ์เพื่อลงโทษจากรัฐเป็นการชดเชยความผิดแทนที่จะได้มีโอกาสแก้ไขความเสียหายและเยียวยาผลร้ายแก่ผู้ที่ตกเป็นเหยื่อหรือผู้เสียหายโดยตรง จึงกลายเป็นสภาพปัญหาในกระบวนการยุติธรรมดังที่จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย ให้ความเห็นว่า คดีล้นศาลคนล้นคุกเป็นปัญหาหนังกอกของกระบวนการยุติธรรมที่ใช้ระบบกล่าวหา (สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่ง

ประเทศไทย, 2558) ซึ่งในประเด็นนี้ นัทธี จิตสว่าง อติอธิบดีกรมราชทัณฑ์ก็ได้แสดงความคิดเห็นว่า กรมราชทัณฑ์เป็นเพียงหน่วยงานปลายสาย ทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหานักโทษล้นคุกได้อย่างเต็มที่ จำเป็นอย่างมากที่จะต้องมีการบริหารจัดการเบี่ยงเบนนักโทษตั้งแต่ก่อนเข้าสู่เรือนจำ (สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย, 2558) จากปัญหาจุกอกที่เกิดขึ้นในกระบวนการยุติธรรมทำให้หลายประเทศรวมถึงประเทศไทยพยายามแสวงหาแนวทางที่จะนำมาใช้แก้ไขปัญหานี้ ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดซึ่งเน้นการฟื้นฟูเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้กระทำความผิดให้กลับตัวเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมทดแทนการลงโทษจำคุก การใช้กำไลอิเล็กทรอนิกส์ (E.M.) เพื่อควบคุมตัวผู้กระทำความผิดทดแทนการลงโทษจำคุก เป็นต้น วัฒนธรรมจารีตที่ใช้เพื่อระงับความขัดแย้งและจัดการปัญหาอาชญากรรมเล็กๆน้อยๆที่เกิดขึ้นภายในชุมชนที่มีอยู่แล้วในชุมชนชนบทหลายแห่งในประเทศไทยก็ได้รับการพลิกฟื้นให้ตื่นขึ้นในฐานะเครื่องมือจัดการปัญหาข้อพิพาทขัดแย้งนอกศาลและอำนวยความยุติธรรมแก่คู่กรณี บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอบทบาทคนกลางของเจ้าโคตรในงานยุติธรรมชุมชนในมิติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเชิงจารีตและมิติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่เปลี่ยนแปลงไปเมื่องานยุติธรรมชุมชนซึ่งถูกขึ้นการดำเนินงานด้วยนโยบายหน่วยงานของภาครัฐย่างกรายเข้ามาในพื้นที่

ทฤษฎีและแนวคิดที่ใช้อธิบายการให้ “คนใน” ทำหน้าที่ “คนกลาง” ในงานยุติธรรมชุมชน

จุดร่วมสำคัญที่ชุมชนต่าง ๆ ใช้เพื่อจัดการความขัดแย้งและปัญหาอาชญากรรมไม่รุนแรงที่เกิดขึ้นภายในชุมชนที่ปรากฏร่องรอยการใช้ควบคุมสังคมตั้งแต่อดีตมาจนถึงยุคปัจจุบันคือ การใช้แนวทางสมานฉันท์มากกว่าแนวทางลงโทษรุนแรงแก่ผู้กระทำความผิดให้หลายจำอันเป็นแนวคิดการลงโทษตามกระบวนการยุติธรรมที่พึ่งพาระบบศาลเป็นหลัก คนกลาง (mediator) ในงานยุติธรรมชุมชนจะทำหน้าที่แก้ไขปัญหาคความขัดแย้งหรือการพิพาทภายในชุมชนโดยใช้กระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์ดำเนินการ เนื่องจากคู่กรณีพิพาทเป็นคนที่ยังต้องเกี่ยวข้องดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนต่อไป กระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์นี้กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (2545) ได้กล่าวเอาไว้ว่า ควรเป็นกระบวนการที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมาพบปะกันในบรรยากาศที่ส่งเสริมให้เกิดความปรองดอง ส่งเสริมให้ผู้กระทำความผิดได้แสดงความสำนึกผิดและได้ชดใช้ต่อความเสียหายที่เกิดขึ้น ขณะเดียวกันก็ส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมเพื่อระงับข้อพิพาทเนื่องจากไม่ว่าผู้กระทำความผิด ผู้ที่ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม รวมไปถึงครอบครัวทั้งสองฝ่ายต่างก็เป็นสมาชิกของชุมชนด้วยกันหมดทั้งสิ้น แม้ในต่างประเทศเอง นักวิชาการด้านอาชญาวิทยา อย่างเช่น Johnstone (2006) ก็ได้แสดงความคิดเห็นไว้ในทิศทางเดียวกันกับนักวิชาการไทยว่า

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นสิ่งที่สมควรมีขึ้นในสังคมและชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วยเช่นกัน

เมื่อพิจารณาถึงแนวคิดที่ใช้อธิบายการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนซึ่งโดยมากจะใช้ “คนใน” ทำหน้าที่ “คนกลาง” จะพบว่าเกี่ยวข้องกับแนวคิดทุนทางสังคมกับแนวคิดยุติธรรมชุมชน โดย Robert Putnam (1995) ได้อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม (social capital) พอสรุปได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงผู้คนในวัฒนธรรมเดียวกัน อันประกอบด้วยความไว้วางใจ การต่างตอบแทน หรือพึ่งพาอาศัยซึ่งกัน การสร้างสำนึกในหน้าที่ร่วมกันจนทำให้เกิดความรู้สึกปลอดภัยในหมู่สมาชิกภายในพื้นที่นั้น อาจเป็นจารีตประเพณีหรือขนบธรรมเนียมที่สร้างขึ้นในอดีต และมีความพยายามที่จะนำมาใช้ในปัจจุบันหรืออนาคต โดยสามารถจัดแบ่งประเภทของทุนทางสังคมออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ 1) ทุนทางสังคมภายใน (cognitive social capital) ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อและทัศนคติของผู้คน เช่น ความไว้วางใจ การให้คุณค่าร่วมกัน ความเกื้อกูล อันเป็นสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นจับต้องได้และประเมินได้ยาก 2) ทุนทางสังคมภายนอก (structural social capital) ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่มองเห็นได้และประเมินได้ง่ายกว่าประเภทแรกโดยเกี่ยวพันกับบทบาท พฤติกรรม และความสัมพันธ์ทางสังคมที่สร้างขึ้นไม่ว่าจะเป็นระบบเครือญาติ เครือข่ายองค์กรที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมทั้งกฎกติกาต่าง ๆ ในสังคม โดยที่มุฮัมหมัดรอฟอี มูซอ (2549) ได้กล่าวเอาไว้ว่า ทุนทางสังคมทั้งสองประเภทนี้สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก นอกจากนี้ในหลายกรณีที่พบทุนทางสังคมดังกล่าวยังส่งเสริมซึ่งกันและกันด้วย

ส่วนแนวคิดยุติธรรมชุมชน (Community Justice) เป็นสิ่งที่มาเชื่อมโยงกับทุนทางสังคมเพื่อเป็นกลไกจัดการความขัดแย้งหรือระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นภายในชุมชนอีกทอดหนึ่ง โดยยุติธรรมชุมชนจะมีความหมายครอบคลุมทั้งยุทธศาสตร์และวิถีปฏิบัติในทางส่งเสริมสนับสนุนหรือการกระตุ้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมป้องกันและควบคุมอาชญากรรมและการพิพาทภายในชุมชนตามแนวทางจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ มีการลดความรุนแรงของความเสียหายจากการกระทำผิดลงด้วยวิธีเยียวยาชดใช้รวมทั้งเปิดโอกาสรับผู้กระทำความผิดและเหยื่อกลับคืนสู่ชุมชน ซึ่งจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2550) กล่าวถึงลักษณะของยุติธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบันว่า ยุติธรรมชุมชนอาจเป็นการฟื้นฟูระบบยุติธรรมเชิงจารีตหรือพัฒนากลไกระบบงานยุติธรรมขึ้นมาใช้เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยและสามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างสะดวกง่ายดาย และรวดเร็ว อีกทั้งยุติธรรมชุมชนเองยังมีสถานะเป็นทางเลือกเพื่อจัดการกับปัญหาความ

ขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับสมาชิกของชุมชนโดยการเสนอทางออกของปัญหาแบบชนะ-ชนะ (win-win) ให้แก่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายและมีกลไกการทำงานตามระบบยุติธรรมชุมชนซึ่งเชื่อมโยงกับระบบยุติธรรมหลัก ทั้งนี้แนวคิดยุติธรรมชุมชนจะให้ความสำคัญต่อการเปิดโอกาสให้ผู้เสียหายได้รับการชดเชยต่อความเสียหายและเยียวยาตามสมควรจากฝ่ายผู้กระทำความผิด และยังรวมถึงการพยายามทำให้คู่กรณีกลับคืนสู่สัมพันธภาพที่ดีและการกลับสู่การยอมรับของสังคมชุมชนแห่งนั้น ดังนั้นยุติธรรมชุมชนจึงก่อให้เกิดประโยชน์ต่อกระบวนการยุติธรรมอย่างชัดเจนในแง่ที่เป็นทางเลือก (alternative choice) ช่วยให้ประชาชนทุกระดับทุกพื้นที่ที่สามารถเข้าถึงยุติข้อพิพาทได้สะดวกขึ้น ในขณะที่ใช้เวลาดำเนินการสั้นลง จึงสามารถอำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นได้อย่างทันที่ ทบ ไม่มีค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานหรือหากมีค่าใช้จ่ายบ้างก็เป็นอัตราที่ถูกกว่าการดำเนินการผ่านระบบศาลปกติ นอกจากนี้ยุติธรรมชุมชนยังก่อให้เกิดประโยชน์ด้านสังคมวัฒนธรรม คือ ช่วยรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการจัดการความขัดแย้งและรักษาความสงบเรียบร้อยในชุมชนเอาไว้ อีกทั้งยังช่วยสมานฉันท์ร้อยเรียงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้สามารถอยู่ร่วมกันได้โดยสันติสุข

เจ้าโคตรกับบทบาทคนกลางในงานยุติธรรมชุมชนร่วมสมัย

“เจ้าโคตร” เป็นคำที่ชาวชนบทอีสานใช้เรียกผู้อาวุโสทั้งเพศชายและเพศหญิงที่คนในตระกูลให้ความเคารพนับถือว่าเป็นผู้นำในหมู่เครือญาติ และคำเดียวกันนี้ยังใช้เรียกผู้นำชุมชนและผู้อาวุโสที่รับยกย่องว่าเป็นปราชญ์ผู้รู้เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ของชุมชน ดังนั้นเมื่อชาวบ้านจะกระทำการที่เป็นเหตุการณ์สำคัญในชีวิตก็จะมาบอกกล่าวปรึกษาเจ้าโคตรเพื่อขอคำชี้แนะ อีกทั้งเมื่อเกิดการพิพาทหรือรวมถึงปัญหาอาชญากรรมไม่ร้ายแรงขึ้นภายในชุมชนก็จะไว้วางใจให้เจ้าโคตรทำหน้าที่คนกลางไกล่เกลี่ยข้อพิพาทดับทุกขزونให้ โดยเชื่อว่าเจ้าโคตรจะทำให้เรื่องราวยุติลงได้ถูกต้องเป็นธรรม จึงอาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ของเจ้าโคตรต่อบุคคลอื่น ๆ ภายในชุมชนจึงเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะผู้ใหญ่และลูกหลาน อันเป็นความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมที่ปรากฏในพื้นที่ชุมชนชนบท

การทำหน้าที่คนกลางในงานยุติธรรมชุมชนของเจ้าโคตรตามวัฒนธรรมอีสานทั้งที่ปรากฏในอดีตจนถึงปัจจุบันจะพบว่าไม่มีเจ้าโคตรคนไหนของชุมชนใด ๆ ที่จะผูกขาดการทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่เกิดขึ้นภายในชุมชนไว้ทั้งหมด เนื่องจากเจ้าโคตรไม่ใช่ตำแหน่งที่มีการแต่งตั้งลงมาจากทางราชการ แต่ที่มาของเจ้าโคตรนั้นมาจากการที่ผู้อาวุโสคนนั้นได้รับความเชื่อถือและความไว้วางใจจากคนในโคตรวงศ์หรือเชื้อสายและคนในชุมชนมอบให้ การที่คู่กรณีจะให้เจ้าโคตรคนไหนเมืบทบาทคนกลางจัดการความขัดแย้งให้ยามที่ตนมีเรื่องเดือดร้อนจึงเป็นไปในทำนองที่ว่า “คู่กรณีเชื่อถือไว้วางใจใครเขาก็จะไปหาคนนั้น” ทั้งนี้ในบทความชิ้นนี้ซึ่งมีที่มาของข้อมูลจากส่วนหนึ่งจาก

ผลการวิจัยภาคสนามของผู้เขียน อาจแบ่งบทบาทคนกลางของเจ้าโคตรในงานยุติธรรมชุมชนออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. บทบาทในฐานะผู้ไกล่เกลี่ยความขัดแย้งของตระกูล พบว่า เมื่อลูกหลานในเชื้อสายตระกูล (โคตร) มีข้อพิพาทหรือเกิดความขัดแย้งขึ้น เจ้าโคตรจะทำหน้าที่คนกลางไกล่เกลี่ยให้ยุติลง ดังจะเห็นได้จากคำบอกเล่าของเจ้าโคตรท่านหนึ่งที่ว่า “เราพูดกันง่ายๆ เจ้าโคตรจะถามว่า อีสี่นี้ทำไมได้ห้าไร่ อีสี่ทำไมได้ไร่เดียว เรียกเจ้าโคตรมาอี่สี่อี่สาก็ได้ทีนาเท่ากัน โดยเจ้าโคตรที่มีนามสกุลเดียวกันเป็นผู้ใหญ่ที่สุด ใหญ่กว่าคนในตระกูลนั้น มาพูดแล้วก็จบ” (เจ้าโคตร 1, สัมภาษณ์ 14 พฤศจิกายน 2562) จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่า เจ้าโคตรมีบทบาทเป็นคนกลางจัดการกับข้อพิพาทหรือความขัดแย้งให้แก่คนในเชื้อในสาย โดยข้อพิพาทที่พบเห็นในหมู่บ้านเสียว่ามีการใช้เจ้าโคตรเป็นคนกลางระงับ ได้แก่ ลูกเขยหรือสะใภ้ด่าทอล่วงเกินผู้อาวุโสในครัวเรือน การใช้ความรุนแรงภายในครอบครัว และข้อพิพาทขัดแย้งเกี่ยวกับเรื่องการแบ่งที่ดินมรดก

2. บทบาทในฐานะผู้ไกล่เกลี่ยความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชน พบว่า การทำหน้าที่คนกลางของเจ้าโคตรจะเกิดได้ใน 2 กรณี ดังนี้

2.1 กรณีคนในชุมชนเกิดข้อพิพาทกันเอง แม้ว่าทางการปกครองหมู่บ้านเสียเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่แบ่งพื้นที่ออกได้เป็น 2 หมู่ก็จริง แต่การรับรู้ของชาวบ้านไม่ได้รู้สึกว่าการแบ่งหมู่จะเป็นอุปสรรคขัดขวางไม่ให้เจ้าโคตรที่ตนเองเคารพนับถือมาจัดความทุกขร้อนให้ ดังจะเห็นได้จากกรณีที่มีชาวบ้านสองคนที่อาศัยอยู่คนละหมู่เกิดข้อพิพาททะเลาะวิวาทกัน และด้วยอารมณ์โกรธจึงต่างข่มขู่กันว่าจะไปแจ้งตำรวจและฟ้องร้องให้ศาลตัดสิน เมื่อใจเย็นลงฝ่ายที่เป็นผู้เริ่มด่าทอและลงมือทำร้ายร่างกายก่อนเกิดความกลัวขึ้นมาว่าคู่กรณีจะทำตามดังที่พูด จึงมาขอให้เจ้าโคตรในหมู่ที่ตนอาศัยอยู่ช่วยเป็นคนกลางไกล่เกลี่ยยุติความขัดแย้งให้ เพราะมีความเชื่อถือว่าเจ้าโคตรท่านนี้จะยุติเรื่องราวให้เป็นธรรมได้ เจ้าโคตรจึงเรียกคู่กรณีทั้งสองฝ่ายมาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและสมานฉันท์ความสัมพันธ์ โดยให้ทั้งสองฝ่ายกล่าวขอโทษต่อกันโดยไม่มีการตัดสินให้ผิดใช้เยียวยาเป็นตัวแทนเพราะถือว่าได้ลงมือทำผิดด้วยกันทั้งคู่ และให้ผู้ใหญ่บ้านช่วยจัดทำบันทึกข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทไว้เป็นหลักฐานว่ามีการระงับข้อพิพาทระหว่างคู่กรณีเกิดขึ้น

2.2 กรณีคนในชุมชนเกิดข้อพิพาทกับคนนอกชุมชน กรณีตัวอย่างได้แก่ วัยรุ่นชายที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านลักลอบได้เสียกับแฟนสาวซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ต่างอำเภอแล้วจึงพากันมาอาศัยอยู่ที่บ้านฝ่ายชาย ต่อมามารดาฝ่ายหญิงตามมาพบจึงเกิดข้อพิพาทกันขึ้น ฝ่ายวัยรุ่นชายและครอบครัวจึงขอร้องให้เจ้าโคตรท่านหนึ่งของหมู่บ้านทำหน้าที่คนกลางไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้จนคู่กรณีทั้งสองฝ่าย

ตกลงกันได้ โดยฝ่ายชายต้องชดใช้ค่าเสียหายแก่ครอบครัวฝ่ายหญิงเป็นเงินจำนวน 10,000 บาท แต่มารดาของฝ่ายชายตอรองว่าขอชดใช้ค่าเสียหายก่อนครึ่งหนึ่ง ส่วนเงินจำนวนที่เหลือขอผ่อนผันชำระในอีกสิบวันถัดมา คือวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2546 ซึ่งมารดาของฝ่ายหญิงก็ยินยอม และมีการทำข้อตกลงใกล้เคียงข้อพิพาทกันเพิ่มเติมไว้ว่า ระหว่างที่ฝ่ายหญิงยังเรียนอยู่ฝ่ายชายต้องไม่กระทำความผิดซ้ำอีก หากมีการฝ่าฝืนข้อตกลงเกิดขึ้นครอบครัวของฝ่ายหญิงในฐานะผู้เสียหายจะดำเนินการไปตามกฎหมาย ซึ่งฝ่ายชายที่เป็นผู้กระทำความผิดก็รับปาก การใกล้เคียงข้อพิพาทครั้งนี้ถูกบันทึกข้อตกลงไว้โดยสารวัตรกำนันตำบลวังชัย

ลักษณะกลไกการทำงานใกล้เคียงข้อพิพาทของเจ้าโคตรซึ่งบทความชิ้นนี้ถือว่าเป็น ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีด้านยุติธรรมชุมชนสอดคล้องกับที่จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2545) กล่าวถึงไว้ว่า สมัยโบราณเมื่อตัดสินข้อพิพาทแล้วเจ้าโคตรจะใช้วิธีปรับไหมใส่โทษในอัตราที่ฝ่ายผู้กระทำความผิดสามารถชดใช้ให้ฝ่ายผู้เสียหายได้ ทั้งนี้กลไกการทำงานที่พบในปัจจุบันได้รับการอธิบายให้เห็นภาพโดยเจ้าโคตรเองว่า “ระบบเจ้าโคตรยึดหลักอะลุ่มอล่วยกัน การยุติความขัดแย้งไม่ใช่อยู่ ๆ เจ้าโคตรจะไปชี้บอกว่าคนนั้นคนนี้เป็นฝ่ายผิด ต้องสอบถามฟังเหตุผลกันก่อนจึงจะตัดสินความกันได้ พอตัดสินความเสร็จก็จะมีการพูดคุยกันเรื่องค่าเสียหาย โดยคู่กรณีจะพูดจากตกลงกันเองว่า จะชดใช้ค่าเสียหายจำนวนเงินเท่าไร เจ้าโคตรเป็นคนกลางนั่งฟัง ถ้าจำนวนเงินสูงเกินไปก็ช่วยตอรองกับฝ่ายผู้เสียหายให้ว่า สามารถให้ฝ่ายที่กระทำความผิดแบ่งชดใช้ค่าเสียหายได้ไหม ถ้าแบ่งชำระแบบนี้ คู่กรณีต้องตกลงกันให้แน่นอนว่าจะชำระเงินภายในวันที่เท่าไร จำนวนเงินเท่าไร จะแบ่งชำระกันเป็น 2-3 งวด หากเรียกค่าเสียหายเป็นจำนวนเงินเยอะ แล้วต้องมีการบันทึกข้อตกลงไว้เป็นหลักฐานมีการลงลายมือชื่อ” (เจ้าโคตร 1, สัมภาษณ์, 16 พฤศจิกายน 2562) จากคำพูดดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กลไกการทำงานหลักที่จะใกล้เคียงข้อพิพาทขัดแย้งของเจ้าโคตรยังคงเหมือนเดิม คือ ทำหน้าที่ตัดสินความและแสวงหาวิธีอันเหมาะสมให้ฝ่ายผู้กระทำความผิดชดใช้เหยียวยาแก่ฝ่ายผู้เสียหายได้ ซึ่งในยุคปัจจุบันที่เงินตราเข้าไปมีบทบาทในสังคมชนบทมากขึ้นทำให้การชดใช้ให้ฝ่ายผู้เสียหายจึงมักกระทำด้วยเงินตรา

นอกจากนี้เจ้าโคตรยังให้ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการคืนสัมพันธภาพระหว่างคู่กรณีพิพาทว่า ในสมัยก่อนหลังจากตัดสินข้อพิพาทแล้วจะมีมีสานความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีพิพาทให้คืนดีกันโดยอาจใช้เพียงเหล้าหนึ่งไหโกหนึ่งตัวมาทำอาหารเลี้ยงกันเพื่อแสดงให้เห็นว่าสัมพันธ์ภาพของคู่กรณีพิพาทได้คืนมาแล้ว แต่ทว่าในยุคปัจจุบันวิธีการสานความสัมพันธ์มีการเปลี่ยนแปลงไปเล็กน้อย กล่าวคือ หากเป็นการกระทำที่ล่วงเกินต่อคนรุ่นราวคราวเดียวกันก็จะให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายกล่าวขอ

โทษต่อกันที่ได้ทำให้เกิดความชุ่นข้องหมองใจหรือทำให้อีกฝ่ายเกิดความเสียหายขึ้น แต่หากเป็นการกระทำผิดต่อผู้อาวุโสและการกระทำความผิดฐานอนาจาร ชุมชนจะถือว่าผู้กระทำความผิดไม่เพียงแต่ละเมิดต่อบุคคลที่เป็นผู้เสียหายแต่ยังได้ละเมิดจารีตชุมชนด้วย การขอขมาลาโทษจึงจะต้องมีการขอขมากันด้วยชั้น ๕ ตามธรรมเนียมภาคอีสาน ดังจะเห็นได้จากข้อมูลที่กล่าวว่า “อย่างเวลาคนเราทำผิดนี้ต้องขอโทษกัน ระบบเจ้าโคตรก็ใช้วิธีการนี้ ถ้าฝ่ายกระทำความผิดอ่อนกว่าฝ่ายผู้เสียหายหรือเป็นความผิดเรื่องชู้สาว ก็จะทำให้ฝ่ายที่กระทำความผิดแต่งชั้น ๕ ไปขอขมา ฝ่ายผู้เสียหายตามธรรมเนียม ถ้าทั้งสองฝ่ายเป็นผู้ใหญ่แล้วสมัครใจจะอยู่กินกันก็จะมีพิธีผูกข้อมือตอบแทนให้เรียบร้อย ถ้ายังเรียนหนังสืออยู่ก็ให้เรียนจบก่อนค่อยมาพูดจาเรื่องตอบแทนกันอีกที ถือว่าเด็กอายุน้อยก็ผิดพลาดกันได้ แต่ระหว่างที่ยังเรียนหนังสืออยู่จะมาพบเจอกันเองแล้วประพฤติตัวแบบเดิมไม่ได้ ถ้าคู่กรณีทั้งสองฝ่ายอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน หรือเป็นสามมีภรรยา กัน ก็ให้ไหว้กล่าวขอโทษกันเท่านั้น แล้วเจ้าโคตรจะพูดจาสั่งสอนในฐานะญาติผู้ใหญ่ และขอให้ทั้งสองฝ่ายรับปากว่าจะเลิกแล้วต่อกันเสีย ไม่เอาเรื่องเอาราวกันอีก” (เจ้าโคตร 2, สัมภาษณ์ 16 พฤศจิกายน 2562) จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของเจ้าโคตรในยุคปัจจุบันก็ยังให้ความสำคัญกับการคืนสัมพันธภาพระหว่างคู่กรณีพิพาทอยู่เช่นเดิม ทว่าด้วยยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปวิธีสมานฉันท์หรือแสดงให้เห็นว่าคืนดีกันอาจไม่ใช่วิธีเลี้ยงเหล่าไห้ไก่อตัวเหมือนสมัยก่อน แต่ปรับเปลี่ยนมาเป็นการขอขมาลาโทษตามจารีตอีสานและการกล่าวขอโทษกันและให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายรับปากว่าจะไม่เอาเรื่องเอาราวกันอีกเพียงเท่านั้นเพื่อไม่ให้เป็นการระคายคายแก่คู่กรณีพิพาท

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในการไกล่เกลี่ยของเจ้าโคตรเมื่องานยุติธรรมชุมชนสมัยใหม่เข้ามาสู่พื้นที่

ความหมายของงานยุติธรรมชุมชนสมัยใหม่ซึ่งใช้งานขึ้นนี้จะหมายถึง “แนวทางดำเนินงานหรือวิธีปฏิบัติในทางที่ส่งเสริมและสนับสนุนคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมที่จะจัดการกับปัญหาข้อพิพาท หรือความขัดแย้ง รวมถึงปัญหาอาชญากรรมที่เกิดขึ้นภายในชุมชนตามรูปแบบงานไกล่เกลี่ยข้อพิพาทซึ่งถูกกำหนดแนวทางการดำเนินงานจากหน่วยงานภาครัฐ” โดยงานยุติธรรมชุมชนสมัยใหม่ที่พบในพื้นที่หมู่บ้านเสียว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ได้แก่ 1) คณะกรรมการประนีประนอมข้อพิพาทระดับหมู่บ้านตามข้อบังคับของกระทรวงมหาดไทย และ 2) ศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว (ศยช.นาร่อง) ทั้งนี้พบว่า การเข้ามาสู่พื้นที่ของงานยุติธรรมชุมชนสมัยใหม่เป็นกลไกจัดการปัญหาข้อพิพาทขัดแย้งที่ทับซ้อนกับสิ่งที่มีอยู่ก่อนแล้วในชุมชนแต่เดิมและได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของเจ้าโคตร 4 ประการ ดังนี้

1. การทำหน้าที่คนกลาง ในกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเชิงจารีตเจ้าโคตรทำหน้าที่คนกลางไกล่เกลี่ยระดับข้อพิพาทขัดแย้งเพียงคนเดียว แต่ในงานยุติธรรมชุมชนสมัยใหม่เจ้าโคตรจะถูกมอบหมายให้เป็นคนกลางแบบคณะ กล่าวคือ เจ้าโคตรจะทำหน้าที่ข้อพิพาทร่วมกับบุคคลอื่น โดยการประนีประนอมข้อพิพาทระดับหมู่บ้านตามข้อบังคับของกระทรวงมหาดไทย ซึ่งกำหนดให้กำนันผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่ประนีประนอมข้อพิพาทแก่ลูกบ้านในท้องที่ ตามที่ปรากฏในชุมชนบ้านเสียวซึ่งเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่มีการแบ่งเขตปกครองเป็นสองหมู่ เจ้าโคตรจะต้องทำหน้าที่เป็นคนกลางไกล่เกลี่ยร่วมกับกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านในฐานะคณะกรรมการประนีประนอมข้อพิพาทระดับหมู่บ้านสำหรับบทบาทของเจ้าโคตรเมื่อเข้าไปอยู่ในศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว จะเป็นการทำหน้าที่ผู้ไกล่เกลี่ยในฐานะคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนร่วมกับประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชน โดยมีการแบ่งหน้าที่กันให้เจ้าโคตรทำหน้าที่คนกลางผู้มีบทบาทหลักในการเจรจาไกล่เกลี่ย ส่วนประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนจะทำหน้าที่คนกลางผู้มีบทบาทจัดทำเอกสารในขั้นตอนการรับเรื่องขอไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชน รวมถึงจัดทำเอกสารข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นลายลักษณ์อักษร

2. กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของเจ้าโคตรตามเชิงจารีตจะใช้การพูดไกล่เกลี่ยที่ยึดหลักความถูกต้องตามทำนองคลองธรรมของวัฒนธรรมท้องถิ่น ผนวกเข้ากับ การประสานรอยร้าวความสัมพันธ์ระหว่างลูกหลาน โดยมีผู้หลักผู้ใหญ่ในเชื้อสายหรือในชุมชนเป็นคนกลางแบบไม่เป็นทางการ (informal mediation) ได้เปลี่ยนแปลงมาสู่การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทซึ่งมีเจ้าโคตรเป็นคนกลางอยู่เช่นเดิมแต่มีลักษณะเป็นทางการมากขึ้น โดยในการประนีประนอมข้อพิพาทระดับหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจะเป็นผู้รับแจ้งจากคู่กรณีที่ต้องการเข้าสู่กระบวนการประนีประนอมข้อพิพาทในระดับหมู่บ้าน และเป็นผู้ดูแลเรื่องจัดทำเอกสารทั้งหมดที่ใช้ในกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน หลังจากนั้นทั้งผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและเจ้าโคตรก็จะร่วมกันสืบหาข้อเท็จจริงและตรวจสอบพยานหลักฐาน สถานที่เกี่ยวข้องกับข้อพิพาทตามความยินยอมของเจ้าของหรือผู้ครอบครองก่อนที่จะเจ้าโคตรจะทำหน้าที่คนกลางเจรจาไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาท สำหรับในศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนจะเป็นผู้รับเรื่องจากคู่กรณีและเป็นผู้ดูแลเรื่องจัดทำเอกสารทั้งหมดที่ใช้ในกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท รวมทั้งติดต่อให้เจ้าโคตรมาทำการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ซึ่งก่อนวันนัดหมายไกล่เกลี่ยข้อพิพาทประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนจะมอบหมายให้เจ้าโคตรแยกพูดคุยนอกรอบกับคู่กรณีทั้งสองฝ่ายเพื่อชักชวนเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม รวมทั้งข้อดีของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนแก่คู่กรณี ตามที่สำนักงานยุติธรรมจังหวัดมอบหมาย

ให้ประชาสัมพันธ์เรื่องการระงับข้อพิพาททางเลือกแก่ประชาชน โดยเจ้าโคตรซึ่งเป็นคนกลางได้เข้ารับการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาความรู้เรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และยุติธรรมชุมชนเบื้องต้นมาแล้วจากสำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่นเพื่อนำมาเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในศูนย์ยุติธรรมชุมชน และในวันที่มีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนจะเป็นคนเปิดและปิดกระบวนการ ส่วนเจ้าโคตรจะรับผิดชอบดำเนินกระบวนการในชั้นไกล่เกลี่ยข้อพิพาท นัยยะดังกล่าวเมื่อมองผ่านโครงสร้างหน้าที่แบบองค์กรจึงเป็นเสมือนว่าหน่วยงานภาครัฐได้ยกระดับการเป็นคนกลางของเจ้าโคตรให้ขึ้นสู่การรับรู้อย่างเป็นทางการโดยยังคงมอบบทบาทหน้าที่ผู้ไกล่เกลี่ยจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในระดับหมู่บ้านให้เช่นเดิม

ในทางกลับกันเมื่อพิจารณาให้มากขึ้นถึงบทบาทหน้าที่คนกลางจัดการข้อพิพาทขัดแย้งในระดับตำบลอันเป็นการปกครองชุมชนระดับที่สูงขึ้น กลับพบว่าเจ้าโคตรไม่ได้มีบทบาทหรือถูกแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ในศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบล นอกจากถูกรับรู้ว่าเจ้าโคตรและระบบเจ้าโคตรมีอยู่เป็นการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเชิงจารีตเท่านั้น

3. การจัดทำบันทึกข้อตกลงในลักษณะหลักฐานเอกสารจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท แต่เดิมนั้นการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของเจ้าโคตรเป็นเพียงการตกลงไกล่เกลี่ยกันด้วยวาจาและยึดถือเอาสัจจะซึ่งคู่กรณีทั้งสองฝ่ายมีต่อกันและมีต่อเจ้าโคตรเป็นสิ่งป้องกันไม่ให้เกิดการบิดพลิ้วต่อข้อตกลงเมื่อมีงานยุติธรรมชุมชนสมัยใหม่โดยภาครัฐเกิดขึ้นจึงมีการเพิ่มขึ้นตอนจบบันทึกข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและขั้นตอนการรายงานผลการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเข้ามาในกระบวนการไกล่เกลี่ยเพื่อยืนยันถึงการจบสิ้นลงของการระงับข้อพิพาทขัดแย้งในพื้นที่ โดยมีการทำเอกสารบันทึกข้อตกลงไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทขึ้นให้แก่คู่กรณีแต่ละฝ่ายเก็บไว้เป็นหลักฐาน และเพื่อเก็บรักษาไว้ที่ผู้ใหญ่บ้านหนึ่งฉบับ และอีกหนึ่งฉบับจะนำส่งไปยังนายอำเภอ นอกจากนี้ยังมีการรายงานผลการประนีประนอมข้อพิพาทระดับหมู่บ้านขึ้นต่อนายอำเภอเป็นลายลักษณ์อักษรและนำส่งรายงานผลการปฏิบัติงานไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทในการประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้านทุกเดือน นอกจากนี้การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียวยังมีการจัดทำเอกสารรายงานผลดำเนินงานไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ดังนี้ ประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนจัดทำบันทึกข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทขึ้นเพื่อมอบให้คู่กรณีไว้เป็นหลักฐานฝ่ายละหนึ่งฉบับ และนำส่งบันทึกเอกสารข้อตกลงดังกล่าวแก่นายอำเภอและแก่อำนาจการสำนักงานยุติธรรมจังหวัดแห่งละหนึ่งฉบับ กล่าวโดยสรุปคือ เอกสารรายงานการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของหมู่บ้านที่จัดทำขึ้นจะต้องเป็นไปตามรูปแบบเอกสารที่กำหนดมาให้ชุมชนปฏิบัติตามโดยหน่วยงานภาครัฐ และมีขั้นตอนการรายงานผลการปฏิบัติหน้าที่

ขึ้นไปสู่หน่วยงานภาครัฐในระดับที่สูงขึ้นไปอันเป็นการบริหารงานตามแบบโครงสร้างองค์กรภาครัฐ โดยที่ในปัจจุบันการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของเจ้าโคตรในหมู่บ้านเสียจะต้องจัดทำบันทึกข้อตกลง ประนีประนอมข้อพิพาทระดับหมู่บ้านรายงานต่อนายอำเภอ นำพองได้ทราบในฐานะที่นายอำเภอ เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบที่ตามโครงสร้างการปกครองของกระทรวงมหาดไทย และต้องจัดทำบันทึก ข้อตกลงการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนส่งไปยังผู้อำนวยการสำนักงานยุติธรรม จังหวัดขอนแก่นซึ่งขึ้นตรงต่อกระทรวงยุติธรรมตามโครงสร้างการบริหารงานองค์กรภาครัฐได้ กำหนดไว้

4. การติดตามผลหลังการสิ้นสุดการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของงาน ยุติธรรมชุมชนสมัยใหม่ระดับหมู่บ้านยังคงมีการให้คนกลางไกล่เกลี่ยข้อพิพาทหรือผู้นำชุมชนทำ หน้าที่ติดตามถามไถ่ผลที่ตามมาจากการระงับข้อพิพาท และการกระทำผิดซ้ำ รวมทั้งการชดใช้ ค่าเสียหายตามกำหนดที่ตกลงกันไว้ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และสอดส่องดูแลว่ามีบุคคลใดนำ เรื่องราวหรือข้อมูลจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทไปพูดต่อให้คู่กรณีอีกฝ่ายเสียหายจนเกิดข้อบาดหมาง ขึ้นมาใหม่หรือไม่ (กลไกรักษาความลับจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท) ซึ่งเป็นการดูแลควบคุมต้นตอ ข้อพิพาทขัดแย้งในชุมชนเพื่อให้สามารถจัดการแก้ไขปัญหาได้อย่างทันท่วงที เช่นเดียวกับการไกล่ เกลี่ยข้อพิพาทของเจ้าโคตรในสมัยก่อนที่มีการไปมาหาสู่เพื่อพูดคุยแก่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายในฐานะ ผู้ใหญ่กับลูกหลานและคนหมู่บ้านเดียวกัน ทั้งนี้ในกรณีที่ไม่สามารถระงับข้อพิพาทในชุมชนได้สำเร็จ ข้อพิพาทจะถูกส่งขึ้นไปยังนายอำเภอ ซึ่งนายอำเภอจะให้ใช้ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอเป็นกลไกงาน ระงับข้อพิพาทในลำดับสูงขึ้นมาจากหมู่บ้านอีกชั้นหนึ่ง

อย่างไรก็ดีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลจะไม่ปรากฏว่ามีขั้นตอน การติดตามผล กล่าวคือ เมื่อไกล่เกลี่ยให้คู่กรณียินยอมตกลงกันได้และให้ชดใช้ค่าเสียหายกันแล้วก็ ถือว่าจบกระบวนการไกล่เกลี่ยตามข้อกำหนดฯ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากคนกลางในการไกล่เกลี่ยข้อ พิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลมักเป็นนิติกรขององค์การบริหารส่วนตำบลหรือข้าราชการที่มี หน้าที่ในงานหลักด้านอื่น ๆ ต้องรับผิดชอบมากอยู่แล้ว ดังนั้นจึงไม่ได้ให้ความสำคัญกับขั้นตอนการ สืบสวนค้นคว้าความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีตามแบบที่เจ้าโคตรเป็นคนกลางไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้กระทำ เมื่อพิจารณาถึงข้อเท็จจริงนี้การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในงานยุติธรรมชุมชนสมัยใหม่ระดับตำบลจึงขาด ความสอดคล้องกับหลักการสำคัญของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มุ่งเน้นเรื่องการสร้าง ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคู่กรณีพิพาทขึ้นมาใหม่เพื่อป้องกันความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นซ้ำในอนาคต

บทบาทคนกลางของเจ้าโคตรในงานยุติธรรมชุมชนยุคปัจจุบัน: การบูรณาการระหว่างยุติธรรมชุมชนเชิงจารีตกับงานยุติธรรมชุมชนสมัยใหม่ที่กำหนดให้ดำเนินการโดยภาครัฐ

การจัดการความขัดแย้งหรือระงับข้อพิพาทในชุมชนของเจ้าโคตรมีจุดเน้นคือปฏิเสธการใช้ความรุนแรงเป็นบทลงโทษต่อเนื้อตัวร่างกายหรือจิตใจของผู้กระทำความผิด แต่ใช้วิธีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยสอบถามเหตุผลจากคู่กรณีทั้งสองฝ่ายเสียก่อน ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นการสนับสนุนให้ผู้กระทำความผิดและเหยื่อผู้เสียหายได้ทำความเข้าใจถึงเรื่องราวข้อพิพาทและความรู้สึกที่เกิดขึ้นตามมาจากเหตุการณ์นั้นจากมุมมองของอีกฝ่ายไม่ใช่ตนเองก่อนที่จะเจ้าโคตรจะตัดสินความโดยชี้เห็นว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใครเป็นฝ่ายผิดและผิดอย่างไร ก่อนจะเปิดโอกาสให้ฝ่ายผู้เสียหายและฝ่ายผู้กระทำความผิดได้ตกลงเรื่องการชดใช้เยียวยาตามสมควรโดยมีเจ้าโคตรเป็นคนกลางนั่งฟังจากการที่เปิดโอกาสให้คู่กรณีพูดคุยตกลงเรื่องการชดใช้เยียวยาโดยตรงนี้เองจึงทำให้ข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของเจ้าโคตรจัดอยู่ใน ZOPA ZONE หรือข้อตกลงที่ทำให้ทั้งสองฝ่ายพอใจซึ่งเป็นจุดสำคัญที่ทำให้ข้อพิพาทยุติลง และทำให้วิธีการจัดการระงับความขัดแย้งแก่คู่กรณีของเจ้าโคตรจึงตรงตามกระบวนการวิธีเชิงสมานฉันท์ซึ่งกิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (2545) และ Johnstone (2006) กล่าวถึงไว้

ด้วยกระบวนการที่เจ้าโคตรใช้ไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาทนั้นใช้แนวทางที่ให้ผู้กรณีเป็นผู้เจรจาเรื่องค่าเสียหายที่ต้องการกันโดยตรง ทั้งนี้เจ้าโคตรจะมีบทบาทช่วยเหลือฝ่ายที่กระทำความผิดให้สามารถรับผิดชอบชดใช้เยียวยาได้ด้วยการต่อรองให้ฝ่ายผู้เสียหายช่วยลดจำนวนเงินที่เรียกร้องเป็นค่าเสียหายลง หรือต่อรองให้มีการผ่อนจ่ายค่าเสียหายเกิดขึ้นตามข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาทครั้งนั้น จึงเท่ากับว่าการเสนอทางออกของปัญหาการจัดการความขัดแย้งของเจ้าโคตรจะเป็นแบบอะลุ่มอล่วยผลที่ตามมาฝ่ายที่เสียหายและฝ่ายที่กระทำความผิดต่างก็ไม่ได้สูญเสียความต้องการทั้งหมดจึงไม่เกิดความรู้สึกเสียหน้า และสมัครใจจะยุติปัญหาข้อพิพาทขัดแย้งลงได้ โดยทางออกของปัญหาที่ใช้มีทั้งการชดใช้เยียวยาแก่ฝ่ายผู้เสียหายเป็นเงินตามสมควรและการขอขมาลาโทษในสิ่งที่ต่างฝ่ายได้กระทำผิดต่อกันด้วยวิธียกมือไหว้ขอโทษและวิธีขอขมาด้วยขันห้าตามวัฒนธรรมอีสานส่งผลให้มีการเยียวยาทางจิตใจให้คู่กรณีรู้สึกว่าการข้อพิพาทขัดแย้งได้จบสิ้นลงไปแล้วโดยไม่ต้องพึ่งพาอำนาจศาลซึ่งเป็นอำนาจรัฐจากภายนอกยุติปัญหา การใช้วัฒนธรรมอีสานอย่างการแต่งขันห้าขอขมา การใช้ตัวบุคคลในชุมชน (เจ้าโคตร) การใช้ความเป็นเครือญาติ ความรู้จักคุ้นเคยเคารพนับถือกันและความไว้วางใจระหว่างบุคคลที่เป็นคู่กรณีทั้งสองฝ่ายและบุคคลที่เป็นคนกลางผนวกเข้ามาเป็นกลไกจัดการความขัดแย้งทั้งที่เป็นข้อพิพาทและการกระทำความผิด

เล็กน้อยของชาวบ้านจึงเป็นการใช้ทุนทางสังคมภายในและทุนทางสังคมภายนอกให้เกิดประโยชน์ ต่องานยุติธรรมชุมชนสมัยใหม่โดยอาศัยบทบาทส่งเสริมซึ่งกันและกันของทุนทางสังคมภายในชุมชน ตามที่มูฮัมหมัดรอฟอี มูซอ (2549) ได้กล่าวไว้ อีกทั้งเจ้าโคตรยังมีการพูดคุยติดตามถามไถ่คู่กรณี ถึงผลที่ตามมาจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในฐานะผู้ใหญ่และลูกหลาน ทำให้มีโอกาสได้พูดจาสั่งสอน ให้คนในชุมชนให้รู้จักสามัคคีกันจึงสามารถสร้างสรรค์ให้เกิดความสันติและสงบสุขภายในชุมชนขึ้น ได้ ซึ่งสอดคล้องกับจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2550) ที่มองว่ายุติธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นในชุมชนหนึ่ง อาจเป็นการฟื้นฟูพระบวรยุติธรรมเชิงจารีตดั้งเดิม หรือการพัฒนากลไกระบบงานยุติธรรมขึ้นใหม่เพื่อ ใช้เป็นทางเลือกในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่เกิดขึ้นของผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน เพื่อให้คนในชุมชนรู้สึกมั่นคงปลอดภัยและสามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างสะดวก ง่ายตาย และมีความรวดเร็วมากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก

อย่างไรก็ตามผู้เขียนมีความเห็นเพิ่มเติมว่า บทบาทการเป็นคนกลางของเจ้าโคตรในปัจจุบัน ของชุมชนบ้านเสี้ยว ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ยังแสดงให้เห็นว่าการบูรณาการ ยุติธรรมชุมชนเชิงจารีตเข้ามาสู่งานยุติธรรมชุมชนสมัยใหม่ตามนโยบายของรัฐไม่ได้มีแบ่งแยก ผู้ปฏิบัติงานของแต่ละหน่วยงานออกจากกันอย่างชัดเจน แต่มีความยืดหยุ่นเรื่องตัวผู้ปฏิบัติงานโดย ผู้ปฏิบัติงานหนึ่งคนมีบทบาทการทำงานภายในชุมชนหลายหน้าที่ สำหรับบทบาทคนกลางของเจ้า โคตรในงานยุติธรรมชุมชนที่พบในปัจจุบันก็จะแปรผันไปตามต้นทางที่คู่กรณีแจ้งเรื่อง กล่าวคือ หาก คู่กรณีมาร้องขอกับตัวเจ้าโคตรให้ช่วยไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้บุคคลที่เป็นเจ้าโคตรก็จะไปทำหน้าที่คน กลางจัดการความขัดแย้งให้แก่คู่กรณี หากมาแจ้งเรื่องที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสี้ยวเจ้าโคตรก็จะ สวมบทบาทคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนเป็นคนกลางไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้ หากคู่กรณีไปแจ้ง เรื่องแก่ผู้ใหญ่บ้านเพื่อขอรับการประนีประนอมข้อพิพาทโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน เจ้าโคตรคน เดียวกันก็จะไปทำหน้าที่คนกลางให้โดยรวมไกล่เกลี่ยข้อพิพาทกับผู้นำชุมชนในฐานะคณะกรรมการ หมู่บ้าน และถึงแม้ว่ารายละเอียดปลีกย่อยของกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจะมีความผิดแผกกัน ไปบ้างเพราะต้องตอบสนองต่อความคาดหวังของหน่วยงานภาครัฐซึ่งชุมชนทำงานร่วมด้วย ไม่ว่าจะเป็น การอธิบายให้ความรู้เรื่องกระบวนการยุติธรรมหลักของประเทศตามบทบาทคณะกรรมการศูนย์ ยุติธรรมชุมชน หรือการทำหน้าที่คนกลางร่วมกับกำนันผู้ใหญ่บ้านในฐานะคณะกรรมการ ประนีประนอมข้อพิพาทระดับหมู่บ้านตามข้อบังคับกระทรวงมหาดไทยก็ตาม แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้ให้ ความสำคัญกับเรื่องนี้เพราะถือว่าคนกลางก็ยังเป็นเจ้าโคตรอยู่เช่นเดิม

บทสรุป

การเข้ามาในพื้นที่ของงานยุติธรรมชุมชนสมัยใหม่ที่ถูกขึ้นำการดำเนินงานด้วยนโยบายด้านยุติธรรมชุมชนของภาครัฐไม่ได้เป็นสาเหตุทำให้บทบาทการเป็นคนกลางของเจ้าโคตรอันเป็นยุติธรรมชุมชนเชิงจารีตภายในชุมชนสูญหายไป ในทางตรงกันข้ามความยุติธรรมที่อาศัยคนกลางอย่างเจ้าโคตรได้บูรณาการปรับตัวเข้าเป็นส่วนหนึ่งของงานยุติธรรมชุมชนสมัยใหม่ในระดับหมู่บ้าน ได้แก่ การเป็นคนกลางให้แก่ศูนย์ยุติธรรมชุมชนนำร่องในชุมชนและการเป็นคนกลางในการประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้านร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน อย่างไรก็ตามในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบล (ศยช.ใหม่) ในงานชิ้นนี้จะไม่มีการบูรณาการกลไกระงับข้อพิพาทขัดแย้งที่เจ้าโคตรเป็นคนกลางเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของงานไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่ดำเนินการภายในศูนย์ แม้ว่าบุคลากรในศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลจะรับรู้ถึงบทบาทและศักยภาพของเจ้าโคตรในฐานะคนกลางที่มีอยู่ในพื้นที่ก็ตาม ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากโครงสร้างคณะกรรมการภายในศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลได้มีการกำหนดมาแล้วจากส่วนกลาง และคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลที่ออกโดยผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลทุกแห่งในจังหวัดนำไปดำเนินการ แตกต่างไปจากศูนย์ยุติธรรมชุมชนนำร่องที่ให้อำนาจชุมชนจัดตั้งคณะกรรมการภายในศูนย์ยุติธรรมชุมชนแต่ละแห่ง ความเป็นไปได้อีกประการหนึ่งก็คือ พื้นที่การทำงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลผูกติดกับพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลหรือเทศบาลตำบล ทำให้ต้องดูแลหมู่บ้านหลายแห่ง การบูรณาการเจ้าโคตรจากชุมชนใดชุมชนหนึ่งมาเป็นคนกลางไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่ดำเนินการอาจต้องเผชิญความท้าทายมากขึ้นกว่าเดิม เนื่องจากคู่กรณีอาจจะเป็นคนต่างหมู่บ้านกับเจ้าโคตร ทำให้รู้สึกว่ามีความเชื่อถือว่าวางใจต่อเจ้าโคตรผู้ที่จะทำหน้าที่คนกลางว่าจะอำนวยความสะดวกยุติธรรมให้ได้ รวมทั้งคู่กรณีบางฝ่ายอาจมีเป้าหมายแอบแฝงว่า การนำข้อพิพาทขึ้นสู่ศาลให้ตัดสินชี้ขาดแบบชนะคดี-แพ้คดีตามกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักจะทำให้ได้เงินชดเชยค่าเสียหายก็อาจไม่ยินยอมที่จะเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอันเป็นกระบวนการยุติธรรมทางเลือก

องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปลักษณะการดำเนินงานอันเกี่ยวข้องกับเจ้าโคตรในฐานะคนกลางในงานยุติธรรมชุมชนร่วมสมัยเปรียบเทียบกับยุติธรรมชุมชนเชิงจารีตได้ดังตารางต่อไปนี้

ลักษณะการดำเนินงานใน ยุทธธรรมชุมชน	ระบบเจ้าโคตร เชิงจารีต	การประนีประนอม ข้อพิพาทของคณะ กรรมการหมู่บ้าน	ศูนย์ยุทธธรรม ชุมชน บ้านเสียว
1. ด้านการทำหน้าที่ คนกลาง	- เจ้าโคตรเป็นคน กลางเพียงคนเดียว	- เจ้าโคตรเป็นคนกลาง ร่วมกับผู้ใหญ่บ้านหรือ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	- เจ้าโคตรเป็นคน กลางร่วมกับ ประธานศูนย์ ยุทธธรรมชุมชน
2. ด้านกระบวนการ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท	- เจ้าโคตรดำเนินการ ในการไกล่เกลี่ยข้อ พิพาทเองทั้งหมด	- ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วย ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้รับแจ้ง จากคู่กรณีที่ต้องการเข้าสู่ กระบวนการ ประนีประนอมข้อพิพาท ในระดับหมู่บ้าน และเป็น ผู้ดูแลเรื่องจัดทำเอกสาร ทั้งหมดที่ใช้ใน กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อ พิพาทของคณะกรรมการ หมู่บ้าน - ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ช่วย ผู้ใหญ่บ้าน และเจ้าโคตร ร่วมกันสืบหาข้อเท็จจริง และตรวจสอบ พยานหลักฐาน สถานที่ เกี่ยวข้องกับข้อพิพาท ตามความยินยอมของ เจ้าของหรือผู้ครอบครอง - เจ้าโคตรทำหน้าที่คน กลางเจรจาไกล่เกลี่ยเพื่อ ระงับข้อพิพาท	- ประธานศูนย์ ยุทธธรรมชุมชนเป็น ผู้รับเรื่องจาก คู่กรณีและดูแล เรื่องจัดทำเอกสาร ทั้งหมดที่ใช้ในการ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และเป็นผู้ติดต่อให้ เจ้าโคตรมาทำการ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท - ประธานศูนย์ ยุทธธรรมชุมชน มอบหมายให้เจ้า โคตรแยกพูดคุยกับ คู่กรณีทั้งสองฝ่าย เพื่อชักชวนเข้า กระบวนการไกล่ เกลี่ยข้อพิพาท และให้ความรู้ เกี่ยวกับ กระบวนการ ยุทธธรรม รวมทั้ง

ลักษณะการดำเนินงานใน ยุติธรรมชุมชน	ระบบเจ้าโคตร เชิงจารีต	การประนีประนอม ข้อพิพาทของคณะ กรรมการหมู่บ้าน	ศูนย์ยุติธรรม ชุมชน บ้านเสียว
			ข้อดีของการไกล่ เกลี่ยข้อพิพาทใน ชุมชนแก่คู่กรณี ตามที่สำคัญงาน ยุติธรรมจังหวัด มอบหมายให้ ประชาสัมพันธ์ เรื่องการระงับข้อ พิพาททางเลือกแก่ ประชาชน - ในการไกล่เกลี่ย ข้อพิพาทประธาน ศูนย์ยุติธรรมชุมชน จะเป็นคนเปิดและ ปิดกระบวนการ ส่วนเจ้าโคตรจะ รับผิดชอบดำเนิน กระบวนการในชั้น ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

ลักษณะการดำเนินงานใน ยุติธรรมชุมชน	ระบบเจ้าโคตรเชิงจารีต	การประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมกรหมู่บ้าน	ศูนย์ยุติธรรมชุมชนบ้านเสียว
3. ด้านการจัดทำข้อตกลงทางเอกสารเพื่อเป็นหลักฐาน	- ไม่มีการจัดทำข้อตกลงไว้เป็นหลักฐาน อาศัยเพียงสัจจะระหว่างคู่กรณี ที่กระทำการตกลงกันต่อหน้าเจ้าโคตรเท่านั้น	- มีการจัดทำข้อตกลงทางเอกสารเพื่อเป็นหลักฐาน โดยผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านช่วยเหลือเรื่องดำเนินการจัดทำเอกสารสัญญาประนีประนอมยอมความขึ้นเพื่อให้คู่กรณีเก็บไว้ฝ่ายละ 1 ฉบับ รายงานต่อนายอำเภอ น้ำพอง จำนวน 1 ฉบับ และเก็บรักษาไว้ที่ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 1 ฉบับ	- มีการจัดทำข้อตกลงทางเอกสารเพื่อเป็นหลักฐาน โดยประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนจัดทำบันทึกข้อตกลงจากการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทขึ้น โดยมอบให้คู่กรณีไว้เป็นหลักฐานฝ่ายละจำนวน 1 ฉบับ นำส่งแก่นายอำเภอ จำนวน 1 ฉบับ นำส่งแก่ผู้อำนวยการสำนักงานยุติธรรมจังหวัดขอนแก่น จำนวน 1 ฉบับ

ลักษณะการดำเนินงานใน ยุทธธรรมชุมชน	ระบบเจ้าโคตร เชิงจารีต	การประนีประนอม ข้อพิพาทของคณะ กรรมการหมู่บ้าน	ศูนย์ยุทธธรรม ชุมชน บ้านเสียว
4. ด้านการติดตาม ผล	- มีการติดตามผล แบบ ไม่เป็น ทางการโดยตัวเจ้า โคตรเอง	- มีการติดตามผลแบบไม่ เป็นทางการ โดย ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ช่วย ผู้ใหญ่บ้าน หรือเจ้าโคตร - ในกรณีที่ไม่สามารถ ระงับข้อพิพาทในชุมชน ได้สำเร็จ ข้อพิพาทจะถูก ส่งขึ้นไปยังนายอำเภอ ซึ่ง นายอำเภอจะให้ใช้ศูนย์ ดำรงธรรมอำเภอเป็น กลไกงานระงับข้อพิพาท ในลำดับสูงขึ้นมาจาก หมู่บ้านอีกชั้นหนึ่ง	- มีการติดตามผล แบบไม่เป็น ทางการ โดย ประธานศูนย์ ยุทธธรรมชุมชนหรือ เจ้าโคตร

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่าบทบาทคนกลางในงานยุทธธรรมชุมชนร่วมสมัยของเจ้าโคตร มีทั้งส่วนที่ยังคงสภาพเดิมเหมือนครั้งปูยาตายายและมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยเพียงบางส่วน โดยบทบาทที่ยังคงเดิมคือ การกระทำการต่างๆที่นำมาซึ่งความยุติธรรมผ่านตัวบุคคลที่เป็นเจ้าโคตร โดยเจ้าโคตรดังกล่าวจะเข้าไปมีบทบาทเป็นคนกลางทำหน้าที่พูดจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและสมานฉันท์ความสัมพันธ์แก่คู่กรณีในงานยุทธธรรมชุมชนของหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นระบบเจ้าโคตรเชิงจารีต การประนีประนอมข้อพิพาทของคณะกรรมการหมู่บ้าน และการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ยุทธธรรมชุมชน อีกทั้งเจ้าโคตรยังทำหน้าที่เป็นผู้ติดตามผลการระงับของพิพาทในเรื่องการปฏิบัติตามข้อตกลงของคู่กรณีทั้งสองฝ่าย การผูกใจเจ็บหรือติดใจเอาความต่อกัน และรวมถึงบทบาทเฝ้าระวังไม่ให้ความขัดแย้งระหว่างคู่กรณีปะทุขึ้นเป็นข้อพิพาทกันครั้งใหม่ ส่วนประเด็นที่มีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมเข้ามาคือ การจัดทำข้อตกลงทางเอกสารเพื่อเป็นหลักฐานใช้อ้างอิงถึงการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้น ซึ่งเจ้าโคตรเชิงจารีตนั้นให้ความสำคัญกับความไว้วางใจและสัจจะของคู่กรณีที่ได้ทำข้อตกลงทางวาจาต่อหน้าเจ้าโคตรและจะไม่มีข้อตกลงเป็นลายลักษณ์อักษร แต่งานยุทธธรรม

ชุมชนสมัยใหม่ที่ดำเนินงานตามนโยบายภาครัฐจะให้ความสำคัญกับหลักฐานทางเอกสารที่เป็น
พยานหลักฐานที่มีความน่าเชื่อถือตามกฎหมาย และการรายงานผลการปฏิบัติงานใกล้เคียงข้อ
พิพาทต่อหน่วยงานราชการในท้องถิ่นซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติที่ใช้กันในการบริหารจัดการองค์กรภาครัฐ

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. 2545. **กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ : ทางเลือกสำหรับกระบวนการยุติธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานสนับสนุนการวิจัย.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. 2548. **กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์: การปรับกระบวนการทัศน์**
กระบวนการยุติธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- _____. 2550. **ยุติธรรมชุมชน: ทฤษฎีกระบวนการยุติธรรมภาคประชาชน. ยุติธรรมชุมชน: บทบาทการอำนวยความสะดวกยุติธรรมโดยชุมชนเพื่อชุมชน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2553. **การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน**. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- มูฮัมหมัดรอฟอี มูซอ. 2549. **กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และการจัดการความขัดแย้งในชุมชน มุสลิม**. กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย. (2558) . **สรุปการสัมมนาทางวิชาการ หัวข้อ คดีล้นศาล คน ล้นคุก : ปัญหาจุกอกของกระบวนการยุติธรรมไทย (E-book)**. เข้าถึงได้จาก <https://knowledge.tijthailand.org/publication/detail/17#book/25>.
- พ่อคมกฤษ บุษราคม. (2562 พฤศจิกายน, 16). **เจ้าโคตรบ้านเสียวและกำนันตำบลวังชัย [บทสัมภาษณ์]**
- พ่อเสี่ยม. (2562 พฤศจิกายน ,14). **เจ้าโคตรบ้านเสียว [บทสัมภาษณ์ครั้งที่ 1]**
_____. (2562 พฤศจิกายน, 16). **เจ้าโคตรบ้านเสียว [บทสัมภาษณ์ครั้งที่ 2]**
- Putnam, R. 1995. Bowling Alone: American declining social capital **Journal of Democracy**, 6 (1), pp. 65-78.

Johnstone, G. 2006. **Restorative Justice: Ideas, Values, Debates**. 4 eds. Oregon, USA: Willan Publishing.